

Menasseh ben Israel Instituut

Beleidsplan

2022



INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	3
2. Missie.....	4
3. Onderzoeksfocus	4
4. Academische bijdrage	5
5. Bijdrage Joods leven in Nederland	6
6. Organisatie	7
7. Profilering instituut	8
8. Achterban	8
9. Externe samenwerking.....	9
10. Financieel.....	9
11. Projecten	10
11.1 Lezingen en symposia.....	10
11.2 Amsterdam Yiddish Symposium.....	10
11.3 Menasseh ben Israel Instituut Studies	10
11.4 Studia Rosenthaliana.....	11
11.5 Andere publicaties.....	11
11.6 Leerstoelen.....	11
11.7 Activiteiten van de Commissie voor de Geschiedenis en de Cultuur van de Joden in Nederland.....	12
11.8 Overige projecten.....	12
12. Website	12

1. Inleiding

In de afgelopen jaren heeft het Menasseh ben Israel Instituut zich ingespannen om bij te dragen aan een klimaat waarin Joodse Studies bloeien. Met publicaties, activiteiten, projecten voor de ontsluiting van archieven en een cohort aan nieuwe onderzoekers is daarin veel bereikt.

De belangrijkste taak van het Menasseh ben Israel Instituut is het in de afgelopen decennia opgebouwde kapitaal aan kennis, ervaring en infrastructuur te behouden en uit te breiden ter bevordering van Joodse Studies in Nederland. Daarvoor moet het instituut een zo sterk mogelijke profilering hebben met een achterban die profijt heeft bij het instituut en daarbij het belang van het instituut onderkent. Het zal daarom ook zijn relevantie moeten tonen voor nieuwe academische trends zoals postkoloniale studies, erfgoedstudies, diversiteitsstudies, en *digital humanities* maar tegelijkertijd ook bewust blijven van zijn traditionele kracht als een identiteitsvormende discipline, die ook belangrijk is voor de Nederlandse en Europese geschiedenis. Alleen zo zullen de participanten van het MbII (de UvA, JHM en per 1-1-2021 de VU) optimaal profiteren, en zal de mogelijkheid voor het aantrekken van externe fondsen vergroten.

Het Menasseh ben Israel Instituut heeft in de afgelopen jaren al een grote slag gemaakt op dit gebied met het opzetten van een aantal structurele projecten, het aangaan van nieuwe samenwerkingsverbanden, de vorming van een achterban via sociale media en het werven van donateurs. Doel van de komende jaren zal zijn deze lijn door te trekken door te kapitaliseren op dit succes om zo de achterban uit te bouwen, nog meer samenwerkingsverbanden aan te gaan en de projecten op te zetten die van belang zijn voor de infrastructuur van de Joodse wetenschap in Nederland, zodat het Menasseh ben Israel Instituut een voor iedereen herkenbaar loket wordt en blijft voor Joodse Studies in Nederland. Het MbII zal nog meer de plaats moeten worden voor de verzorging van:

- evenementen als publiekslezingen, symposia, colleges op Joods-wetenschappelijk gebied
- publicaties op Joods-wetenschappelijk gebied (in allerlei vormen: gedrukt, *open access*, podcasts)
- het aanbrengen en in stand houden van leerstoelen Joodse Studies
- de werving van extern geld voor onderzoek op Joods-wetenschappelijk gebied
- internationale academische samenwerking op Joods-wetenschappelijk gebied

- fondsenwerving voor archivering- en catalogiseringsprojecten op Joods-wetenschappelijk gebied
- bevorderen van de bekendheid, toegankelijkheid en het gebruik van in Amsterdam aanwezig Joods archief- en bibliotheekmateriaal.

2. Missie

Als Nederlands wetenschappelijk instituut voor Joodse Studies, levert het Menasseh ben Israel Instituut (MbII) sinds 1996 met zijn activiteiten een waardevolle bijdrage aan zowel het algemene academische klimaat als het Joodse leven in Nederland. Deze activiteiten omvatten het opzetten en uitvoeren van (inter-)nationale onderzoeksprojecten, de organisatie van symposia en lezingen, de uitgave van wetenschappelijke publicaties, het bevorderen van het onderzoek naar in Nederland aanwezig Joods erfgoed en het bevorderen van samenwerking van onderzoekers op het gebied van Joodse Studies in heel Nederland en in het bijzonder tussen de Universiteit van Amsterdam, de Vrije Universiteit en het Joods Historisch Museum.

3. Onderzoeksfocus

Joodse Studies is een breed onderzoeksgebied dat een 4000-jarige geschiedenis beslaat, vertakt is over vele disciplines, waaronder geschiedenis, filosofie, literatuur, sociologie, theologie en verspreid is over vele instellingen waaronder universiteiten, musea, en archieven. Daarbij vindt Nederlands onderzoek plaats binnen een veel groter internationaal veld. Het MbII moet recht doen aan deze interdisciplinariteit en variëteit.

Het MbII is een Nederlands instituut voor Joodse Studies en doet er bovendien goed aan uit te gaan van de bijzonderheid van de Nederlands-Joodse geschiedenis en de in Nederland aanwezige Joodse archieven. Die bijzonderheid ligt voor een groot deel paradoxaal genoeg in een zeer internationale context. De Joden in Nederland en de archieven - met belangwekkende documenten in vele talen, waaronder Nederlands, Jiddisch, Portugees en Ladino - die zij nalieten weerspiegelen bij uitstek het wereldomspannende gezicht van de diaspora. Joods Nederland is meer dan eens een knooppunt geweest van internationale Joodse migratiestromingen en mag daarom gezien worden als een laboratorium voor alle culturele wisselwerkingen die daarbij horen. De delta aan de Noordzee heeft Joodse gemeenschappen aangetrokken die varieerden van de Conversos uit Spanje en Portugal, de Poolse Joden in de 18^e en 19^e eeuw tot de grote Duitse Joodse gemeenschap die in de dertiger jaren van de twintigste eeuw 'Exil' zocht. Daarnaast zijn er zijn vanuit Nederland Joden naar vele andere

gebieden geëmigreerd, waaronder Zuid-Amerika, Noord-Amerika en Israël. Vaak zijn de contacten met de Lage Landen blijven bestaan. De naamgever van het Instituut, Menasseh ben Israel, vormt zelf het beste voorbeeld hiervan. De drukker uit de zeventiende eeuw werd buiten Nederland, waarschijnlijk in Portugal, geboren, leefde het grootste deel van zijn werkzame leven in Amsterdam, emigreerde bijna naar Brazilië en emigreerde daadwerkelijk naar Engeland. Vlak voor zijn dood keerde hij vervolgens weer terug naar Nederland.

Om deze reden zal het MbII inhoudelijk de nadruk leggen op de culturele diversiteit en interculturele dynamiek in de Joodse diaspora. Dat omvat een breed scala aan mogelijk onderzoek, waarbinnen onderwerpen vallen als de banden met Palestina en Israël, internationale contacten, interculturele dialoog en antisemitisme. Nadruk zal blijven liggen op de Nederlands-Joodse geschiedenis, maar het instituut zal zich daar niet tot beperken. Daarvoor is bewust gekozen, opdat het instituut waardevol kan zijn voor zoveel mogelijk onderzoekers en studenten.

4. Academische bijdrage

De waarde van deze bijdrage is gestoeld op meerdere aspecten. Wat betreft het algemene academische klimaat in Nederland:

- *internationalisering*: Als Nederlands instituut voor Joodse Studies maakt het MbII deel uit van een institutioneel internationaal wetenschappelijk netwerk. Niet alleen is het onderzoekssubject van Joodse Studies bij uitstek internationaal omdat Joden over de gehele wereld – waaronder niet in de laatste plaats Amsterdam – hun voetsporen hebben achtergelaten, ook wordt er internationaal op veel plaatsen op hoog niveau onderzoek gedaan op dit terrein. Zo onderhoudt het MbII onder meer contacten met verwante buitenlandse wetenschappelijke instituten, waaronder het *Instituut voor Joodse Studies* in Antwerpen en het Institut für Jüdische Studien aan de Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf en het Research Centre for Dutch Jewry aan de Hebreeuwse Universiteit in Jeruzalem. Een in Amsterdam gevestigd instituut voor Joodse Studies helpt daarmee het Nederlandse onderzoek naar Joodse Studies een internationale dimensie te geven. De huidige internationale contacten van het Joods Historisch Museum en de Joodse Studies afdelingen aan de UvA en VU, zijn dientengevolge vaak dankzij het MbII tot stand gekomen.
- *brugfunctie*: Er bestaat behalve een brede academische gemeenschap die zich met Joodse Studies bezighoudt ook een groot niet-academisch publiek met veel belangstelling voor de onderwerpen die bij Joodse Studies aan de orde komen. Dat betekent dat Joodse Studies en

het MbII een goed middel zijn om de kloof te overbruggen tussen academie en maatschappij. De samenwerking tussen de participanten van het MbII - het Joods Historisch Museum (JHM), de Universiteit van Amsterdam (UvA) en de Vrije Universiteit (VU) - sluit daar ook goed bij aan.

- *theoretische relevantie*: Joodse Studies hebben een voortrekkersrol gespeeld op een groot aantal theoretische onderzoeksterreinen. Onderzoek naar Joodse geschiedenis kan belangrijke inzichten verschaffen die verder reiken dan de Joodse geschiedenis zelf. Voorbeelden zijn onderzoek op het gebied van nationalisme, culturele herinnering, Diaspora's en minderheden.
- *samenwerking*: Het Joodse onderzoek in Nederland is verspreid over vele universiteiten en andere instellingen zoals archieven en musea waar het MbII een gezamenlijk platform aan kan bieden. De bevordering van samenwerking en uitwisseling tussen deze instellingen zal een stimulans bieden aan de Joodse wetenschap in heel Nederland.
- *infrastructuur*: Een van de grootste krachten van het MbII is dat het als stichting met ANBI-status, een achterban en een website, een publicatieplatform en een dagelijks bezet bureau een bewezen infrastructuur biedt voor de uitvoering van projecten op het gebied van Joodse Studies, die daarzonder maar zeer moeilijk van de grond komen. Dankzij deze infrastructuur kan er snel en zinvol gekapitaliseerd worden op de in Nederland aanwezige kennis en initiatieven door te helpen bij fondsenwerving, het maken van publiciteit en het initiëren van samenwerking tussen onderzoekers onderling, maar ook tussen onderzoekers en geldschietters, of onderzoekers en organisatoren van congressen of redacties. In de zesentwintig jaar dat het MbII bestaat heeft de onontbeerlijkheid van een dergelijk 'loket' zich overduidelijk bewezen.

5. Bijdrage Joods leven in Nederland

Voor Joods leven in Nederland geldt dat Joodse wetenschap binnen een belangrijk segment van de Joodse gemeenschap veel interesse geniet en daarmee een belangrijke behoefte vervult. Ook daar is een aantal verklaringen voor te geven:

- Joodse Studies verschaffen inzicht in vele aspecten van de Joodse identiteit. Vernemen hoe Joden in het verleden zijn omgegaan met bijvoorbeeld de externe druk om te assimileren en te integreren, de relevantie van de Joodse godsdienst in een veranderende en moderniserende maatschappij, of hun relatie met niet-Joodse overheden, zijn thema's die als een rode draad door de Joodse geschiedenis heen lopen, maar ook relevant zijn voor veel Joden die nu leven.

- Daarnaast is een bijzonderheid van de Joodse identiteit dat deze voor veel mensen los gezien kan worden van het geloof. Voor een aanzienlijke groep Joden in Nederland geldt dat zij niet geloven in de grondprincipes van het Joodse geloof, zonder dat het bij hen op enigerlei wijze afbreuk doet aan hun gevoel Joods te zijn. Voor hen biedt hun interesse in Joodse wetenschap vaak een weg om die identiteit gestalte te geven zonder dat dit hun verplicht te geloven of te participeren in religieuze activiteiten.
- Iedere gemeenschap heeft haar verleden, maar existeert ook door haar herinnering aan dat verleden. Zo ook de Joodse gemeenschap. Onderzoek naar dat verleden helpt deze herinnering levend te houden en bevordert daarmee een gevoel van historische continuïteit met dat verleden.

6. Organisatie

Het MbII is een statutair te Amsterdam gevestigd instituut waarvan de Universiteit van Amsterdam, de Vrije Universiteit Amsterdam en Stichting het Joods Historisch Museum participanten zijn. Deze drie instellingen zijn allen vertegenwoordigd in het bestuur. De logo's van de participanten worden bij alle publiciteit, iedere uitgave en elk evenement vermeld.

Het MbII bestaat momenteel uit een coördinator en een uitvoerend secretaris (bureau) die worden bijgestaan door een bestuur met onder meer de directeur van het Joods Historisch Museum en de UvA hoogleraar Hebreeuws, Aramees en Joodse Studies en een vertegenwoordiger van de VU. Het kan verder een beroep doen op de in het Joods Historisch Museum aanwezige administratieve infrastructuur (salarisadministratie, P&O, ICT etc.). Daarnaast heeft het afhankelijk van de lopende projecten medewerkers in dienst voor de uitvoering van projecten.

Momenteel bestaat het bureau van het MbII uit:

dr. David Wertheim, coördinator

drs. Margreet Witvoet, uitvoerend secretaris

Momenteel bestaat het bestuur van het MbII uit:

prof. dr. I.E. Zwiep - voorzitter

prof. dr. E.G.L. Schrijver - secretaris-penningmeester

mr. J.L. Davidson

prof. dr. E. van Staalduine-Sulman

7. Profilering instituut

Het MbII heeft in zijn bestaan veel belangwekkend en kwalitatief hoogstaand wetenschappelijk onderzoek gegenereerd. Enkele voorbeelden zijn het monumentale biografische woordenboek *Joden in Nederland in de Twintigste Eeuw*, met bijbehorende website www.jodeninnederland.nl; het project Jiddisj in Nederland, dat baanbrekend is geweest voor het onderzoek naar de Ashkenazisch Joodse geschiedenis in Nederland; de omvangrijke catalogiseringprojecten van de Bibliotheca Rosenthaliana; het door een keur aan specialisten geschreven standaardwerk *De geschiedenis van de Joden in Nederland* dat ook in het Engels verscheen, het *double-blind peer-reviewed open access* tijdschrift *Studia Rosenthaliana*, op het gebied van Nederlands Joodse geschiedenis, de publicatiereeks *Menasseh ben Israel Instituut Studies* (waarvan inmiddels zestien delen zijn verschenen); lezingen en lezingenseries, met internationale sprekers uit de absolute top van de Joodse wetenschap; twee aan de UvA en VU vanwege het Menasseh ben Israel Instituut ingestelde leerstoelen en een Menasseh Chair for Jewish Studies bedoeld voor een *visiting scholar*. Het zal de bedoeling zijn in de komende jaren deze projecten te continueren en te versterken en zo de inmiddels opgebouwde herkenbaarheid van het instituut te continueren en te verstevigen.

8. Achterban

Het MbII streeft ernaar zoveel mogelijk mensen met interesse in Joodse Studies te bereiken, wetenschappers én andere geïnteresseerden. Om daarvoor te zorgen zal het werken aan het verstevigen van zijn achterban, en samenwerken met andere organisaties.

De achterban van het instituut bestaat uit:

- onderzoekers (historici, taalkundigen, theologen etc.) op het gebied van Joodse Studies
- studenten die op een of andere manier te maken hebben met Joodse Studies
- andere geïnteresseerden in Joodse Studies

De publicaties en de evenementen van het instituut zijn gericht op deze doelgroepen. Deze moeten een breed geïnteresseerd publiek aanspreken, zonder dat er concessies worden gedaan aan het academische niveau. Daarnaast wil het MbII (jonge) onderzoekers mogelijkheden bieden om zich te ontwikkelen op het gebied van Joodse Studies, die aan reguliere universiteiten ontbreken en waar mogelijk de participanten van het instituut helpen hun Joodse Studies profiel te versterken.

Het instituut zal werken aan verdere uitbreiding van deze achterban door:

- actief op zoek te gaan naar nieuw wetenschappelijk talent
- via sociale media, mailinglijsten ed. belangstellenden te verzamelen
- donateurs te werven
- samenwerkingsverbanden aan te gaan
- het organiseren van evenementen met een publieke uitstraling die in de actuele belangstelling staan en zo nieuw publiek naar het instituut trekken
- waar mogelijk de participanten van het instituut (JCK, UvA, VU) te ondersteunen met wetenschappelijke activiteiten

9. Externe samenwerking

De drie participanten in het MbII, het JHM, de VU en de UvA, zijn drie van de belangrijkste instellingen voor Joodse Studies in Nederland, maar het zijn zeker niet de enigen. Er bestaat een keur aan universitaire en niet-universitaire instellingen die werk uitvoeren op dit terrein. Het MbII stelt zich tot doel om zo veel mogelijk van deze instellingen te betrekken bij zijn werkzaamheden door samenwerking met deze instellingen te zoeken. Het instituut onderhoudt nauwe banden met de Bibliotheca Rosenthaliana, de Bibliotheek Ets Haim - Livraria Montezinos, het kenniscentrum van het JHM, het Internationale Instituut voor Sociale Geschiedenis en het Stadsarchief Amsterdam, het Nederlands Genootschap voor Joodse Studiën en Crescas. Ook zijn er contacten met Nederlandse universiteiten waar Joodse Studies worden verricht zoals de Universiteit Utrecht, de Universiteit Leiden en de Rijksuniversiteit Groningen, en met internationale partners, zoals de Hebreeuwse Universiteit in Jeruzalem, het Instituut voor Joodse Studies in Antwerpen en de Heinrich Heine Universiteit in Düsseldorf.

10. Financieel

De jaarlijkse bijdragen van de participanten van het instituut, het Joods Historisch Museum, de Universiteit van Amsterdam en sinds 2021 de Vrije Universiteit Amsterdam kunnen een substantieel maar niet de gehele kosten van het bureau van het instituut dekken. Het instituut is met name voor de uitvoer van projecten, maar ook gedeeltelijk voor zijn infrastructuur afhankelijk van extern geworven middelen. Fondsen die worden geworven voor projecten zoals de leerstoelen aan beide universiteiten en Studia Rosenthaliana worden bij ontvangst geoormerkt en geadmistreerd ten behoeve van deze projecten en indien zij meerjarig zijn als bestemd voor die projecten in de jaarrekening verwerkt. De door de gemeente Amsterdam verstrekte fondsen, welke het grootste deel

uitmaken van de post vlottende activa op de balans worden in de periode 2021-2022 door tweemaal twee deelbetalingen uitbetaald aan de VU en UvA, ter financiering van de leerstoelen Joodse studies aldaar en aan AUP voor het uitgeven van *Studia Rosenthaliana* (in vier jaar).

11. Projecten

Het MbII initieert projecten op het gebied van de Joodse wetenschap, zoekt er fondsen voor en voert ze uit. Hieronder volgt een overzicht van de meest voorkomende projecten en activiteiten.

11.1 Lezingen en symposia

Het instituut zal net zoals in de afgelopen jaren lezingen en symposia organiseren over onderwerp die zowel wetenschappelijk als maatschappelijk actueel zijn binnen het gebied van de Joodse Studies. Waar mogelijk zullen de lezingen worden opgenomen en op de site van het Instituut te bekijken of te beluisteren zijn, onder meer als podcast. Deze activiteiten vormen het gezicht van het instituut naar de buitenwereld, maar dienen eveneens om belangrijke internationale onderzoekers op het gebied van Joodse Studies naar Nederland te halen en in contact te brengen met Nederlandse onderzoekers. In 2021 vond onder verantwoordelijkheid van het MbII o.a. het driejaarlijkse *International symposium on the History and Culture of the Jews in the Netherlands*.

11.2 Amsterdam Yiddish Symposium

Het Menasseh ben Israel Instituut organiseert jaarlijks in samenwerking met Prof. Marion Aptroot het *Amsterdam Yiddish Symposium*. De lezingen van dit symposium worden uitgegeven in de serie Amsterdam Yiddish Symposium. Tot nu toe zijn daar dertien boekjes van verschenen. In 2021 heeft het AYS als gevolg van de corona pandemie geen doorgang kunnen vinden. Het is de bedoeling de draad in 2023 weer op te pakken.

11.3 Menasseh ben Israel Instituut Studies

Menasseh ben Israel Instituut Studies is een serie met cahiers waarin eigen onderzoek of voor het MbII gehouden lezingen in worden gepubliceerd van gevestigde namen en aankomend talent op het gebied van Joodse Studies. Inmiddels zijn er zestien cahiers verschenen in deze serie over zeer verschillende onderwerpen. De serie is zeer geschikt gebleken als publicatieplatform voor relatief kleine onderzoeksprojecten, die mogelijk zijn door een beperkt (vaak privaat) fonds. Verschillende

onderzoeksprojecten van het MbII zijn dan ook binnen dit project ondergebracht. In 2022 staat een publicatie over antisemitisme gepland.

11.4 Studia Rosenthaliana

In 2020 heeft het MbII een herstart gemaakt met de uitgave van *Studia Rosenthaliana, Journal of the History, Culture and Heritage of the Jews in the Netherlands*. *Studia Rosenthaliana* is het enige tijdschrift ter wereld op het gebied van de geschiedenis, cultuur van de Joden in Nederland, waaronder de koloniën en diaspora's. Het werd in 1967 opgericht door de Bibliotheca Rosenthaliana aan de Universiteit van Amsterdam en beslaat een breed scala aan onderwerpen. Het tijdschrift verschijnt sinds 2020 als een *double-blind peer-reviewed open access* Engelstalig academisch tijdschrift bij Amsterdam University Press. De kernredactie bestaat uit Prof. I.E. Zwiép (UvA), Prof. B. Wallet (UvA), dr. D. Wertheim (directeur MbII) en R. Boertjens (conservator Bibliotheca Rosenthaliana).

11.5 Andere publicaties

Naast deze series publiceert het Menasseh ben Israel Instituut af en toe ook werken bij andere uitgevers. Zo is in 2021 de Engelse vertaling van *Geschiedenis van de joden in Nederland* uitgekomen bij de *Littman Library of Jewish Civilization, Liverpool University Press*.

11.6 Leerstoelen

Het Menasseh ben Israel Instituut heeft een lange geschiedenis met het faciliteren van leerstoelen. Zo heeft het al vele jaren twee leerstoelen onder zijn hoede: *de Bijzondere Leerstoel Jiddische taal en cultuur, in het bijzonder in Nederland* en *de Bijzondere leerstoel hedendaags jodendom, zijn geschiedenis en cultuur*. Beide leerstoelen zijn de laatste jaren vacant door gebrek aan middelen om ze in te vullen. Om die reden is er ook een *Menasseh ben Israel Chair in Jewish Studies* ingesteld voor een visiting scholar, bedoeld om een onderzoeker uit de internationale top van Joodse studies enkele weken in Amsterdam college, een publiekslezing en een stafcollege te laten geven. Tot nu toe zijn in het kader van dit project prof. S.E. Aschheim en prof. S. Nadler naar Nederland gekomen. In 2020 is er geld beschikbaar gekomen voor twee leerstoelen, waarvan een in de vorm van een gesponsorde leerstoel aan de UvA sinds september 2021 wordt bekleed door prof. Bart Wallet en de andere aan de VU, door prof. Jessica V. Roitman (sinds februari 2021).

11.7 Activiteiten van de Commissie voor de Geschiedenis en de Cultuur van de Joden in Nederland

Het Menasseh ben Israel Instituut voert het secretariaat van de Commissie voor de Geschiedenis en de Cultuur van de Joden in Nederland. Deze commissie bestaat uit onderzoekers op het gebied van Joodse Studies van verschillende Nederlandse instellingen. De belangrijkste activiteiten van deze commissie zijn de uitschrijving van de Hartog Beem scriptieprijs, en de organisatie van Nederlandse versies van het driejaarlijkse *Symposium on the History of the Jews in the Netherlands*, dat om beurten in Nederland en Jeruzalem wordt georganiseerd. In 2021 werd het 15^e symposium gehouden over 'The Imperial Turn in Dutch Jewish History'. De proceedings zullen in *Studia Rosenthaliana* geplaatst worden.

11.8 Overige projecten

Naast deze structurele projecten spant het MbII zich in om incidentele projecten mogelijk te maken. Zo lopen er momenteel aanvragen naar een onderzoeksprojecten over het Joodse verzet en de onderduik van Joodse kinderen.

12. Website

Het MbII beheert de website www.mbii.nl. Op deze site staan onder meer alle activiteiten van het MbII vermeld met een overzicht van nieuws, projecten een agenda en een archief. Via de website kan men ook MbII publicaties aanschaffen en kaarten bestellen voor evenementen. Verder zijn ook video- en audio-opnamen van de meeste lezingen terug te vinden op deze site. In 2019 en 2020 is de website geheel vernieuwd en gemoderniseerd.